

7. TsDAVO Ukrainy. F. 166. Op. 15. Spr. 9350.
8. Derzhavnyi arkhiv Vinnytskoi oblasti. F. R. 5050. Op. 1. Spr. 3440.
9. TsDAVO Ukrainy. F. 166. Op. 15. Spr. 9343.
10. Derzhavnyi arkhiv Khmelnytskoi oblasti. F. R. 302. Op. 12. Spr. 114.
11. Sviderskyi Yu. Svoimy rukamy // Radianska osvita. Kyiv, 1988. 19 sichnia.
12. TsDAVO Ukrainy. F. 166. Op. 17. Spr. 20.
13. TsDAVO Ukrainy. F. 166. Op. 17. Spr. 90.
14. Derzharkhiv Vinnytskoi obl. F. R. 5050. Op. 1. Spr. 3557.
15. Polozhennia pro studentske samovriaduvannia Kamianets-Podilskoho derzhavnoho pedahohichnoho instytutu im. V. P. Zatonskoho // Radianskyi student. Kamianets-Podilskyi, 1988. 19 sichnia.
16. Typove polozhennia pro studentski hurtozhytky // Radianskyi student. 1989. 21 veresnia.
17. Komarnitskyi O. B., Moshtak M. V. Profspilkova orhanizatsiia studentiv, aspirantiv ta doktorantiv Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohienka: ist. narys. Kamianets-Podilskyi: PP Buinytskyi, 2009. 216 s.
18. Derzharkhiv Khmelnytskoi obl. F. R. 302. Op. 12. Spr. 105.
19. Sviderskyi Yu. Svoimy rukamy // Radianska osvita. 1988. 19 sichnia.
20. Derzharkhiv Khmelnytskoi obl. F. R. 302. Op. 12. Spr. 216.
21. Narada u partkomi // Radianskyi student. Kirovohrad, 1990. 12 sichnia.
22. Derzharkhiv Vinnytskoi obl. F. R. 5050. Op. 1. Spr. 3556.
23. Murii M. Shche raz pro koshty // Studentskyi visnyk. Ternopil, 1990. 20 bereznia. № 11–12 (90–91). S. 4.
24. Pidvyshchuietsia rozmir stypendii // Studentskyi visnyk. 1990. 20 bereznia.
25. Pro dodatkovy zakhody shchodo polipshennia materialno-pobutovykh umov studentiv vyshchyykh i uchniv serednikh spetsialnykh navchalnykh zakladiv // Radianskyi student. Kirovohrad, 1990. 1 veresnia.
26. Studentstvo vymahaie // Radianska osvita. 1990. 9 zhovtnia.
27. Derzharkhiv Khmelnytskoi obl. F. R. 302. Op. 12. Spr. 447.
28. Kovalchuk V. Pro daiu... spetsialista: Instytut na perepravu // Radianska osvita. 1990. 14 hrudnia.
29. Polozhennia molodizhnogo hosprozrakhunkovoho obiednannia pry komiteti komsomolu Ternopilskoho derzhavnoho pedahohichnoho instytutu imeni Ya. O. Halana // Studentskyi visnyk. 1990. 20 bereznia.

Надійшла до редакції 07.10.2018 р.

УДК 94(477):821.161.2-92Чорновіл «1932/1933»

М. С. Кучерук

В'ЯЧЕСЛАВ ЧОРНОВІЛ ПРО ГОЛОДОМОР

Кучерук Марина Сергіївна, к. і. н., доц., доцент кафедри історії та етнографії України, email: kucherukmaryna@ukr.net

Одеський національний політехнічний університет,
пр-т Шевченка, 1, Одеса, 65044, Україна

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена висвітленню позиції В. Чорновола щодо Голодомору українського народу 1932–1933 рр. В'ячеслав Чорновіл увійшов в історію не тільки як політик, голова Народного Руху України, а й як талановитий журналіст, засновник і шеф-редактор газети «Час». Значення публіцистики В. Чорновола надзвичайно широке — за нею можна простежити процес творення української незалежності, картину становлення української демократії і громадянського суспільства. Стиль В. Чорновола емоційний, іноді навіть занадто, але за його полум'яними висловами читається душа людини, яка дійсно вболівала за долю нації, не завжди думаючи про рейтинг партії перед виборами.

Голодомор визнаний геноцидом українського народу в ряді країн. Але до цього справедливого висновку українці йшли давно. За рядянських часів він замовчувався, в 1990-ті рр. про нього воліли згадувати побіжно, й тільки завдяки наполегливим зусиллям науковців, істориків, державних діячів — істинних патріотів своєї країни — історична справедливість була відновлена тільки у 2008 р., коли Верховна Рада прийняла Закон «Про Голодомор 1932–1933 років в Україні».

Ключові слова: В'ячеслав Чорновіл; Голодомор; Народний Рух України.

М. С. Кучерук

ВЯЧЕСЛАВ ЧОРНОВОЛ О ГОЛОДОМОРЕ

Кучерук Марина Сергеевна, к. и. н., доц., доцент кафедры истории и этнографии Украины, email: kucherukmaryna@ukr.net

Одесский национальный политехнический университет,
пр-т Шевченко, 1, Одесса, 65044, Украина

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена освещению позиции В. Чорновола по вопросу Голодомора украинского народа 1932–1933 гг. Вячеслав Чорновол вошел в историю не только как политик, глава Народного Руха Украины, но и как талантливый журналист, основатель и шеф-редактор газеты «Час». Значение публицистической деятельности В. Чорновола огромное — по его статьям можно изучать процесс сотворения украинской независимости, картину становления украинской демократии и гражданского общества. Стиль В. Чорновола эмоциональный, иногда чрезвычайно, но за его пламенными высказываниями видна душа человека, который в действительности болел за судьбу нации, не всегда заботясь о рейтинге партии перед очередными выборами.

Голодомор признан геноцидом украинского народа рядом государств. Но к такому справедливому решению украинцы шли давно. В Советском Союзе о факте Голодомора молчали, в 1990-е гг. о нем предпочитали вспоминать изредка, и только благодаря настойчивым усилиям ученых, историков, государственных деятелей — истинных патриотов своего государства — историческая справедливость была возобновлена только в 2008 г., когда Верховная Рада приняла Закон «О Голодоморе 1932–1933 годов в Украине».

Ключевые слова: Вячеслав Чорновол; Голодомор; Народный Рух Украины.

M. S. Kucheruk

VIACHESLAV CHORNOVIL ABOUT HOLODOMOR

Kucheruk Maryna Serhiivna, PhD in History, Associate Professor, Assistant Professor of Department of History and Ethnography of Ukraine, email: kucherukmaryna@ukr.net

Odesa National Polytechnic University,
Shevchenko Avenue, 1, Odesa, 65044, Ukraine

ABSTRACT

The article reveals the Viacheslav Chornovil attitude towards Holodomor of Ukrainian people in 1932–1933. Viacheslav Chornovil has not remained in Ukrainian history as a politician and leader Narodny Rukh Ukrainy, but the Ukrainians still remember him as a talented journalist, founder and redactor-in-chief of newspaper «Chas» («Time»). The journalistic works written by V. Chornovil have the prominent importance. One can investigate the process of creation of Ukrainian independent state and civil society. The V. Chornovil stile is emotional, even it is too emotional, but behind his infurious philippics stands the soul of man who always thought about the nation, not the party ratings on the eve of the elections. Holodomor is recognized as genocide of Ukrainian people in number of states. This fair decision costed much for the Ukrainians. In Soviet Union the investigations about Holodomor were under ban, in 1990th this topic was mentioned seldom. These were persistent efforts by scholars, public figures and politicians, the true patriots of their Motherland, who achieved the historic justice in 2008 when the Law «About Holodomor 1932–1933 in Ukraine» was adopted.

Key words: Viacheslav Chornovil; Holodomor; Narodnyi Rukh Ukrainy.

Голодомор 1932–1933 рр. — масове вбивство українців голодом за те, що не бажали задарма працювати на іноземну владу, заради досягнення якихось цілей людей, що до українців і українства відношення не мали. Це Національна Катастрофа українців, про яку мають знати не тільки в Україні, а й за кордоном.

28 листопада 2006 р. Верховна Рада України ухвалила Закон «Про Голодомор 1932–1933 років в Україні. Згідно з ним, Голодомор визнається геноцидом Українського народу [9]. Публічне заперечення Голодомору визнається наругою над пам'яттю мільйонів жертв Голодомору і приниженням гідності українського

народу. Органи державної влади і місцевого самоврядування зобов'язані брати участь у формуванні та реалізації державної політики у сфері відновлення та збереження національної пам'яті; сприяти консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості та культури, поширенню інформації про Голодомор серед громадян України та світової громадськості, забезпечувати вивчення трагедії Голодомору в навчальних закладах України; вживати заходів щодо увічнення пам'яті жертв та постраждалих від Голодомору, в тому числі спорудження у населених пунктах меморіалів пам'яті та встановлення пам'ятних знаків жертвам Голодомору; забезпечувати у встановленому порядку доступ членам наукових та громадських установ і організацій, вченим, окремим громадянам, які досліджують проблеми Голодомору та його наслідків, до архівних та інших матеріалів з питань, що стосуються Голодомору [9].

31 травня 2006 р. було створено Український інститут національної пам'яті, 9 грудня 2010 р. його було ліквідовано [30]. Із 2010 по 2014 р. він діяв як науково-дослідна бюджетна установа [31]. Із 2014 р. Інститут національної пам'яті — центральний орган виконавчої влади з реалізації державної політики у сфері відновлення та збереження національної пам'яті, діяльність якого спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України [27].

Серед основних завдань Інституту зазначені: організація всебічного вивчення історії українського державотворення, етапів боротьби за відновлення державності та поширення відповідної інформації в Україні та світі; здійснення комплексу заходів з увічнення пам'яті учасників українського визвольного руху, Української революції 1917–1921 років, воєн, жертв Голодомору 1932–1933 років, масового голоду 1921–1923, 1946–1947 років та політичних репресій, осіб, які брали участь у захисті незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України, а також в антитерористичних операціях; організація дослідження історичної спадщини та сприяння інтеграції в українське суспільство національних меншин і корінних народів; популяризація історії України, її видатних особистостей; подолання історичних міфів [26].

Виникає логічне питання: Україна проголосила незалежність 1991 р., і тільки 2006 р. було прийнято Закон про Голо-

домор й засновано Інститут національної пам'яті, який почав ефективно функціонувати після 2014 р. Чому ж потрібно було так багато часу? Відповідь полягає в особливостях пострадянського розвитку України. Подолання пострадянської ментальності стало набагато складнішою справою, ніж проголошення Акту незалежності.

Питання Голодомору вперше піднімається* у вимогах Програми Народного Руху України за перебудову, опублікованої у газеті «Літературна Україна». В ній, зокрема, серед злочинів комуністичної влади перед народом України зазначено й «штучний голод 1933 року з мільйонами жертв» [28].

В Ухвалі «З приводу 60-річчя Голодомору», прийнятій на Четвертих Великих Зборах Народного Руху України (грудень 1992 р., коли Рух фактично перетворився на політичну партію), проголошено пропозиції до Президента і Верховної Ради України: дати політичну і юридичну оцінку цього акту геноциду як тяжкого злочину більшовицького режиму проти людства; встановити щорічний тиждень скорботи по жертвах репресій та Голодомору в Україні 7–12 травня; оголосити міжнародний конкурс на створення пам'ятника скорботи в місті Києві неподалік від Жовтневого палацу [32].

Діяльності Народного Руху України присвячені монографії О. В. Гараня [3], Г. І. Гончарука [4; 5], В. Г. Ковтуна [12]. В. Деревінський видав монографію, присвячену В. Чорноволу [7], на матеріалах своєї докторської дисертації; дисертації С. В. Бондаренка [1], О. З. Бураковського [2], Ю. В. Діденка [8], Н. М. Кіндрачук [11], авторки статті [13], О. В. Мардаренко [14], С. Л. Овсієнка [24], В. В. Піпаша [25], М. Г. Тиского [29], О. А. Шановської [38], О. П. Шипотілової [39]. Народному Руху присвячено дев'ять всеукраїнських конференцій [15–23], а В'ячеславу Чорноволу — чотири наукові конференції [37]. Проте ще низка проблем з історії створення та діяльності НРУ залишається недослідженою [6, с. 74]. Крім того, виданням «Смолоскип», за сприяння Міжнародного благодійного фонду В'ячеслава Чорновола, 2002–2015 рр. здійснене грандіозне видання творів В. Чорновола, що включає в себе відомі його твори, статті, архівні документи і матеріали, спогади [34; 36].

* Мається на увазі Народний Рух України.

Публіцистика В'ячеслава Чорновола, як це не парадоксально, й дотепер актуальна для України. Загальновідомі події 2014 р., які стали несподіванкою для багатьох, зовсім не нею були. Перечитуючи передовиці газети «Час» авторства В. Чорновола, написані в 1990-х рр. стосовно політичних подій, Криму, становища української культури, преси, ми переконуємося, що гібридна війна Росії проти України ведеться здавна, а Крим і Донбас — це лише окремі елементи у безкінечній ланці політичних інтриг.

Лесь Танюк у вступній статті до збірки статей В. Чорновола «Пульс української незалежності» пише, що В. Чорновіл був «стратегічний геній українського національного самоусвідомлення, структурований практикою філософ дисидентства, людина вершинної суспільно-демократичної думки ХХ століття, український демократичний «фундаменталіст» [33, с. 7].

Ще задовго до визнання Голодомору геноцидом на офіційному рівні В. Чорновіл постійно наголошував, що голод 1932–1933 рр. в Україні було організовано штучно. Так, у відкритому листі до М. Горбачова від 5.08.1987 р. В. Чорновіл пише, що Голод в Україні є «найбільшою і найганебнішою плямою в радянській історії України», «організований Сталіним і його опричникami» [35, с. 96]. Далі в листі В. Чорновіл обурюється, що ні пам'ятників, ні меморіалів жертвам Голодомору немає, й мабуть, вже не буде [35, с. 96]. (Напевне, він мав на увазі Радянський Союз, в якому Голодомор ніколи б не визнали).

Таким чином, В. Чорновіл порушив питання визнання Голодомору геноцидом ще за Радянського Союзу і відстоював цю позицію і в незалежній Україні, про що свідчить Заява Народного Руху України щодо Голодомору, наведена на початку статті.

Голодомор був війною Сталіна проти українського народу. Польсько-американська дослідниця Е. Епплбом так і назвала свою книгу [10]. Але це лише один із епізодів гібридної війни Росії проти українського народу. Про інші прояви цієї війни В. Чорновіл писав постійно. Як і постійно попереджав українську націю про небезпеку, яка над нею нависла, і неодноразово наголошував, що юридичне проголошення незалежності аж ніяк не вбереже від агресії, що й сталося в 2014 р.

Література і джерела

1. Бондаренко С. В. Народний Рух України та його роль у національно-політичному житті наприкінці 80-х — на початку 90-х років ХХ століття : автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Сергій Васильович Бондаренко; Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. — Чернівці, 2006. — 20 с.
2. Бураковський О. З. Історія Ради національностей Народного Руху України, 1989–1993 рр. Політологічний аналіз : автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02 / Олександр Залманович Бураковський; НАН України. Ін-т політ. і етнонац. дослідж. — К., 1999. — 20 с.
3. Гарань О. В. Убити дракона: З історії Руху та нових партій України / О. В. Гарань. — К. : Либідь, 1993. — 198 с.
4. Гончарук Г. І. Народний Рух України. Історія / Г. І. Гончарук. — Одеса : Астропринт, 1997. — 380 с.
5. Гончарук Г. І. Народний Рух України: Історія: 1989–1996 рр. / Г. І. Гончарук. — Видання друге, доповнене. — Одеса : Астропринт, 2014. — 336 с.
6. Гончарук Г. І. Політичний землетрус в Україні у 1989 році / Г. І. Гончарук // Інтелігенція і влада : збірник наукових праць. Серія: Історія. — Одеса : Астропринт, 2014. — Вип. 31. — С. 71–83.
7. Деревінський В. Ф. В'ячеслав Чорновіл: дух, що тіло рве до бою. — К. : Vivat, 2016. — 496 с.
8. Діденко Ю. В. Народний Рух у державотворчих процесах України (1989–2002 рр.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Юрій Володимирович Діденко; Чорноморський держ. ун-т ім. Петра Могили. — Миколаїв, 2009. — 19 с.
9. Про Голодомор 1932–1933 років в Україні: Закон України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/376-16> — Дата зверення: 10.09.2018.
10. Епплбом Е. Червоний голод. Війна Сталіна проти України. — К. : HREC PRESS, 2018. — 440 с.
11. Кіндрачук Н. М. Боротьба Народного Руху України за незалежність України: 1989–1991 рр.: автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Надія Мирославівна Кіндрачук; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. — Одеса, 2010. — 16 с.
12. Ковтун В. Г. Історія Народного Руху України / В. Г. Ковтун. — К. : Факт, 1999. — 407 с.
13. Кучерук М. С. Роль Народного Руху України в об'єднанні національно-демократичних сил у проведенні внутрішньої політики держави (2002–2009 рр.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Марина Сергіївна Кучерук; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. — Одеса, 2013. — 15 с.
14. Мардаренко О. В. Українсько-російські відносини у політичній діяльності Народного Руху України (1989–1998 рр.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Олена Вікторівна Мардаренко; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. — Одеса, 2007. — 19 с.

15. Народний Рух України: місце в історії та політиці : тези доповідей першої Всеукраїнської наукової конференції (14–16 вересня 1994 року, м. Одеса) / Г. І. Гончарук (голова). — К., 1994. — 96 с.
16. Народний Рух України: місце в історії та політиці : матеріали другої Всеукраїнської наукової конференції (11–12 вересня 1996 року, м. Одеса) / Г. І. Гончарук (голова). — Одеса, 1996. — 56 с.
17. Народний Рух України: місце в історії та політиці : матеріали третьої Всеукраїнської наукової конференції (10–11 вересня 1998 року, м. Одеса) / Г. І. Гончарук (голова). — Одеса : Астропринт, 1998. — 62 с.
18. Народний Рух України: місце в історії та політиці : матеріали четвертої Всеукраїнської наукової конференції (14–15 вересня 2000 року, м. Одеса) / редкол.: Г. І. Гончарук (голова). — Одеса : Астропринт, 2000. — 152 с.
19. Народний Рух України: місце в історії та політиці : матеріали V (позачергової) Всеукраїнської наукової конференції: 14–15 вересня 2001 року, м. Одеса / Г. І. Гончарук (голова). — Одеса : Астропринт, 2001. — 204 с.
20. Народний Рух України: місце в історії та політиці : матеріали VI Всеукраїнської наукової конференції (16–17 вересня 2005 року, м. Одеса) / Г. І. Гончарук (голова). — Одеса : Астропринт, 2005. — 160 с.
21. Народний Рух України: місце в історії та політиці : матеріали VII Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 20-річчю НРУ (28–29 травня 2009 року, м. Одеса) / Г. І. Гончарук (голова). — Одеса : Астропринт, 2009. — 236 с.
22. Народний Рух України: місце в історії та політиці : матеріали VIII Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 20-річчю незалежності України (25–26 травня 2011 року, м. Одеса) / Г. І. Гончарук (голова). — Одеса, 2011. — 456 с.
23. Народний Рух України: місце в історії та політиці : матеріали IX Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 25-річчю незалежності України (25–26 травня 2016 року, м. Одеса) / Г. І. Гончарук (голова). — Одеса : Астропринт, 2016. — 86 с.
24. Овсієнко С. Л. Діяльність Народного Руху України в умовах внутрішньопартійної кризи (1997–2002 рр.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Станіслав Леонідович Овсієнко; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. — Одеса, 2008. — 18 с.
25. Піпаш В. В. Громадсько-політична діяльність Народного Руху України наприкінці 1980-х — на початку 1990-х рр.: закарпатський регіональний аспект : автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Володимир Васильович Піпаш; Ужгородський нац. ун-т. — Ужгород, 2009. — 20 с.
26. Положення про Український інститут національної пам'яті [Електронний ресурс]. — Режим доступу: // <http://www.memory.gov.ua/page/polozhennya-pro-ukrainskii-institut-natsionalnoi-pamyati> — Дата звернення: 9.09.2018.
27. Питання Українського інституту національної пам'яті: Постанова Кабінету Міністрів України від 9 липня 2014 року № 292 [Елек-

- тронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.memory.gov.ua/page/polozhennya-pro-ukrainskii-institut-natsionalnoi-pamyati> — Дата звернення: 10.09.2018.
28. Програма Народного Руху України за перебудову // Тисяча років української суспільно-політичної думки / Т. Гунчак [голова і наук. ред.]. — Київ : Дніпро, 2001. — С. 84.
29. Тиский М. Г. Народний Рух України: Волинська регіональна організація на зламі 80–90-х років: автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Михайло Григорович Тиский; НАН України. Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича. — Л., 2005. — 20 с.
30. Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади: Указ Президента України від 9 грудня 2010 року № 1085/2010 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1085/2010> — Дата звернення: 10.09.2018.
31. Питання Українського інституту національної пам'яті: Указ Президента України від 9 грудня 2010 року № 1086/2010 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.president.gov.ua/documents/10862010-12201> — Дата звернення: 10.09.2018.
32. З приводу 60-річчя голодомору в Україні: Ухвала // Тисяча років української суспільно-політичної думки / Т. Гунчак [голова і наук. ред.]. — Київ : Дніпро, 2001. — С. 269.
33. Чорновіл В. Пульс української незалежності: Колонка редактора / упоряд. В. Скачко; вступ. стаття та післямова Л. Танюка. — К. : Либідь, 2000. — 624 с.
34. Чорновіл В. Твори: в десяти томах. Т. 1: Літературознавство; Критика; Журналістика / упоряд. та комент. В. Чорновіл; відп. ред. М. Коцюбинська. — К. : Смолоскип, 2002. — 640 с.
35. Чорновіл В. Твори: в десяти томах. Т. 6: Документи та матеріали (листопад 1985 — квітень 1990) / упоряд. В. Чорновіл; передм. В. Деревніського. — К. : Смолоскип, 2009. — 1052 с.
36. Чорновіл В. Твори: в десяти томах. Т. 10: Статті, виступи, інтерв'ю (січень 1998 — березень 1999) / упоряд. В. Чорновіл; передм. В. Деревніського. — К. : Смолоскип, 2015. — 680 с.
37. Чорноволівські читання: Візія майбутнього України : матеріали III і IV наукових конференцій, присвячених 80-й річниці з дня народження В'ячеслава Чорновола (Київ, 24 грудня 2016, 24 грудня 2017 р.) / упоряд. В. Ф. Деревніського. — Київ; Тернопіль : Бескиди, 2018. — 212 с.
38. Шановська О. А. Діяльність Народного Руху України з розробки національної програми та практичного втілення її в процесі державотворення (1989–1996 рр.) : дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Олена Андріївна Шановська; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. — Одеса, 2003. — 208 с.
39. Шипотілова О. П. Громадсько-політична діяльність Народного Руху України на території Миколаївщини (1989–1998 рр.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Олена Павлівна Шипотілова; Миколаївськ. нац. ун-т ім. В. О. Сухомлинського. — Миколаїв, 2013. — 20 с.

REFERENCES

1. Bondarenko S. V. Narodnyi Rukh Ukrainy ta yoho rol u natsionalno-politychnomu zhytti naprykintsi 90-kh — na pochatku 90-kh rokiv KhKh stolittia : avtoref. dys. ... kand. ist. nauk: 07.00.01 / Serhii Vasyliovych Bondarenko; Cherniv. nats. un-t im. Yu. Fedkovycha. — Chernivtsi, 2006. — 20 s.
2. Burakovskiy O. Z. Istoriia Rady natsionalnosti Narodnoho Rukhu Ukrainy, 1989–1993 rr. Politolohichniy analiz : avtoref. dys. ... kand. polit. nauk: 23.00.02 / Oleksandr Zalmanovych Burakovskiy; NAN Ukrainy. In-t polit. i etnonats. doslidzh. — K., 1999. — 20 s.
3. Haran O. V. Ubyty drakona: Z istorii Rukhu ta novykh partii Ukrainy / O. V. Haran. — K. : Lybid, 1993. — 198 s.
4. Honcharuk H. I. Narodnyi Rukh Ukrainy. Istoriia / H. I. Honcharuk. — Odesa : Astroprynt, 1997. — 380 s.
5. Honcharuk H. I. Narodnyi Rukh Ukrainy: Istoriia: 1989–1996 rr. / H. I. Honcharuk. — Vydannia druhe, dopovnene. — Odesa : Astroprynt, 2014. — 336 s.
6. Honcharuk H. I. Politychni zemletrus v Ukraini u 1989 rotsi / H. I. Honcharuk // Intelihentsiia i vlada. Zbirnyk naukovykh prats. Seriia: Istoriia. — Vyp. 31. — Odesa : Astroprynt, 2014. — S. 71–83.
7. Derevinskyi V. F. Viacheslav Chornovil: dukh, shcho tilo rve do boiu. — K. : Vivat, 2016. — 496 s.
8. Didenko Yu. V. Narodnyi Rukh u derzhavotvorochykh protsesakh Ukrainy (1989–2002 rr.) : avtoref. dys. ... kand. ist. nauk: 07.00.01 / Yurii Volodymyrovych Didenko; Chornomorskyi derzh. un-t im. Petra Mohyly. — Mykolaiv, 2009. — 19 s.
9. Zakon «Pro Holodomor 1932–1933 rokiv v Ukraini // [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/376-16>. — Data zverennia: 10.09.2018.
10. Applebaum A. Chervonyi holod. Viina Stalina proty Ukrainy. — K. : HREC PRESS, 2018. — 440 c.
11. Kindrachuk N. M. Borotba narodnoho rukhu Ukrainy za nezalezhnist Ukrainy: 1989–1991 rr.: avtoref. dys. ... kand. ist. nauk: 07.00.01 / Nadiia Myroslavivna Kindrachuk; Odes. nats. un-t im. I. I. Mechnykova. — Odesa, 2010. — 16 s.
12. Kovtun V. H. Istoriia Narodnoho Rukhu Ukrainy / V. H. Kovtun. — K. : Fakt, 1999. — 407 s.
13. Kucheruk M. S. Rol Narodnoho Rukhu Ukrainy v obiednanni natsionalno-demokratychnykh syl u provedenni vnutrishnoi polityky derzhavy (2002–2009 rr.) : avtoref. dys. ... kand. ist. nauk: 07.00.01 / Maryna Serhiivna Kucheruk; Odes. nats. un-t im. I. I. Mechnykova. — Odesa, 2013. — 15 s.
14. Mardarenko O. V. Ukrainsko-rosiiski vidnosyny u politychnii diialnosti Narodnoho Rukhu Ukrainy (1989–1998 rr.) : avtoref. dys. ... kand. ist. nauk: 07.00.01 / Olena Viktorivna Mardarenko; Odes. nats. un-t im. I. I. Mechnykova. — Odesa, 2007. — 19 s.
15. Narodnyi Rukh Ukrainy: mistse v istorii ta politytsi : Tezy dopovidei Pershoi Vseukrainskoi naukovoï konferentsii (14–16 veresnia 1994 roku, m. Odesa) / H. I. Honcharuk (holova). — K., 1994. — 96 s.
16. Narodnyi Rukh Ukrainy: mistse v istorii ta politytsi : Materialy druhoi Vseukrainskoi naukovoï konferentsii (11–12 veresnia 1996 roku, m. Odesa) / H. I. Honcharuk (holova). — Odesa, 1996. — 56 s.
17. Narodnyi Rukh Ukrainy: mistse v istorii ta politytsi : Materialy tretoi Vseukrainskoi naukovoï konferentsii (10–11 veresnia 1998 roku, m. Odesa) / H. I. Honcharuk (holova). — Odesa : Astroprynt, 1998. — 62 s.
18. Narodnyi Rukh Ukrainy: mistse v istorii ta politytsi : Materialy chetvertoi Pershoi Vseukrainskoi naukovoï konferentsii (14–15 veresnia 2000 roku, m. Odesa) / redkol.: H. I. Honcharuk (holova). — Odesa : Astroprynt, 2000. — 152 s.
19. Narodnyi Rukh Ukrainy: mistse v istorii ta politytsi : Materialy V (pozacherhovoi) Vseukrainskoi naukovoï konferentsii: 14–15 veresnia 2001 roku, m. Odesa / H. I. Honcharuk (holova). — Odesa : Astroprynt, 2001. — 204 s.
20. Narodnyi Rukh Ukrainy: mistse v istorii ta politytsi : Materialy VI Vseukrainskoi naukovoï konferentsii (16–17 veresnia 2005 roku, m. Odesa) / H. I. Honcharuk (holova). — Odesa : Astroprynt, 2005. — 160 s.
21. Narodnyi Rukh Ukrainy: mistse v istorii ta politytsi : Materialy VI Vseukrainskoi naukovoï konferentsii (16–17 veresnia 2005 roku, m. Odesa) / H. I. Honcharuk (holova). — Odesa : Astroprynt, 2005. — 160 s.
22. Narodnyi Rukh Ukrainy: mistse v istorii ta politytsi : Materialy VII Vseukrainskoi naukovoï konferentsii, prysviachenoï 20-richchiu NRU (28–29 travnia 2009 roku, m. Odesa) / H. I. Honcharuk (holova). — Odesa : Astroprynt, 2009. — 236 s.
23. Narodnyi Rukh Ukrainy: mistse v istorii ta politytsi : Materialy VIII Vseukrainskoi naukovoï konferentsii, prysviachenoï 20-richchiu nezalezhnosti Ukrainy (25–26 travnia 2011 roku, m. Odesa) / H. I. Honcharuk (holova). — Odesa, 2011. — 456 s.
24. Narodnyi Rukh Ukrainy: mistse v istorii ta politytsi : Materialy IKh Vseukrainskoi naukovoï konferentsii, prysviachenoï 25-richchiu nezalezhnosti Ukrainy (25–26 travnia 2016 roku, m. Odesa) / H. I. Honcharuk (holova). — Odesa : Astroprynt, 2016. — 86 s.
25. Ovsiienko S. L. Diialnist Narodnoho Rukhu Ukrainy v umovakh vnutrishnopartiinoï kryzy (1997–2002 rr.) : avtoref. dys. ... kand. ist. nauk: 07.00.01 / Stanislav Leonidovych Ovsiienko; Odes. nats. un-t im. I. I. Mechnykova. — Odesa, 2008. — 18 s.
26. Pipash V. V. Hromadsko-politychna diialnist Narodnoho Rukhu Ukrainy naprykintsi 1980-kh — na pochatku 1990-kh rr.: zakarpatskyi rehionalnyi aspekt : avtoref. dys. ... kand. ist. nauk: 07.00.01 / Volodymyr Vasylovych Pipash; Uzhhorodskiy nats. un-t. — Uzhhorod, 2009. — 20 s.

27. Polozhennia pro Ukrainyskyi instytut natsionalnoi pamiaty [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu: // <http://www.memory.gov.ua/page/polozhennya-pro-ukrainskii-institut-natsionalnoi-pamyati>. — Data zvernennia: 9.09.2018.
28. Prohrama Narodnoho Rukhu Ukrainy za perebudovu // Tysiacha rokiv ukraïnskoi suspilno-politychnoi dumky / T. Hunchak [holova i nauk. red.]. Kyiv : Dnipro, 2001. — S. 84.
29. Tyskyi M. H. Narodnyi Rukh Ukrainy: Volynska rehionalna orhanizatsiia na zlami 80–90-kh rokiv: avtoref. dys. ... kand. ist. nauk: 07.00.01 / Mykhailo Hryhorovych Tyskyi; NAN Ukrainy. In-t ukraïnoznavstva im. I. Krypiakevycha. — L., 2005. — 20 s.
30. Ukaz Prezidenta Ukrainy vid 9 hrudnia 2010 roku № 1085/2010 «Pro optymizatsiiu systemy tsentralnykh orhaniv vykonavchoi vlady» [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1085/2010>. — Data zvernennia: 10.09.2018.
31. Ukaz Prezidenta Ukrainy vid 9 hrudnia 2010 roku № 1086/2010 «Pytannia Ukrainskoho instytutu natsionalnoi pamiaty». [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu: <https://www.president.gov.ua/documents/10862010-12201>. — Data zvernennia: 10.09.2018.
32. Ukhvala «Z pryvodu 60-richchia holodomoru v Ukraini» // Tysiacha rokiv ukraïnskoi suspilno-politychnoi dumky / T. Hunchak [holova i nauk. red.]. Kyiv : Dnipro, 2001. — S. 269.
33. Chornovil V. Puls ukraïnskoi nezalezhnosti: Kolonka redaktora / Uporiad. V. Skachko; vstup. stattia ta pisliamova L. Taniuka. — K. : Lybid, 2000. — 624 s.
34. Chornovil V. Tvory v desiaty tomakh. T. 1: Literaturoznavstvo; Krytyka; Zhurnalistyka / uporiad. ta koment. V. Chornovil; vidp. red. M. Kotsiubynska. — K. : Smoloskyp, 2002. — 640 s.
35. Chornovil V. Tvory v desiaty tomakh. T. 6. Dokumenty ta materialy (lystopad 1985 — kviten 1990) / Uporiad. V. Chornovil; peredm. V. Derevniskoho. — T. 6. — K. : Smoloskyp, 2009. — 1052 s.
36. Chornovil V. Tvory v desiaty tomakh. T. 10. Statii, vystupy, interv'iu (sichen 1998 — berezen 1999) / Uporiad. V. Chornovil; peredm. V. Derevniskoho. — T. 6. — K. : Smoloskyp, 2015. — 680 s.
37. Chornovolivski chytannia: Vizii maibutnoho Ukrainy : Materialy III i IV naukovykh konferentsii, prysviachenykh 80-y richnytsi z dnia narodzhennia Viacheslava Chornovola (Kyiv, 24 hrudnia 2016, 24 hrudnia 2017 r.) / uporiad. V. F. Derevniskoho. — Kyiv; Ternopil : «Beskydy», 2018. — 212 s.
38. Shanovska O. A. Diialnist Narodnoho Rukhu Ukrainy z rozrobky natsionalnoi prohramy ta praktychnoho vtilennia yii v protsesi derzhavotvorennia (1989–1996 rr.) : dys. ... kand. ist. nauk: 07.00.01 / Olena Andriivna Shanovska; Odes. nats. un-t im. I. I. Mechnykova. — Odesa, 2003. — 208 s.
39. Shypotilova O. P. Hromadsko-politychna diialnist Narodnoho Rukhu Ukrainy na terytorii Mykolaivshchyny (1989–1998 rr.) : avtoref.

dys. ... kand. ist. nauk: 07.00.01 / Olena Pavlivna Shypotilova; Mykolaivsk. nats. un-t im. V. O. Sukhomlynsko. — Mykolaiv, 2013. — 20 s.

Надійшла до редакції 14.11.2018 р.

УДК 94(477.74):355.321«1787/1791»

А. С. Ложешник, О. С. Ложешник

ЧОРНОМОРСЬКА КОЗАЦЬКА ФЛОТИЛІЯ

Ложешник Аліса Сергіївна, к. і. н., провідний бібліотекар НБ ОНУ ім. І. І. Мечникова, e-mail: alisalo89@ukr.net

Ложешник Олександр Сергійович, магістр 1-го року навчання факультету історії та філософії ОНУ ім. І. І. Мечникова

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
вул. Дворянська, 2, м. Одеса, Україна

АНОТАЦІЯ

Чорноморське козацьке військо, створене напередодні російсько-турецької війни 1787–1791 рр. із колишніх запорожців, складалось із двох частин: пішої та кінної. Піша частина служила на чайках, які входили до козацької флотилії війська, та вписала чимало героїчних сторінок в історію українського флоту.

В даній статті на основі напрацювань істориків ХІХ–ХХ ст. та документів Державного архіву Краснодарського краю висвітлюється участь кошового отамана С. Білого у створенні Дунайської флотилії регулярних військ Російської імперії та козацької флотилії Чорноморського війська. Але головний акцент зроблено на дослідженні ролі козацької флотилії у воєнних кампаніях під час російсько-турецької війни під проводом військового судді А. Головатого, який очолив флотилію після смерті кошового отамана.

На чолі з А. Головатим флотилія брала участь в Очаківській кампанії 1788 р. (найважливішими битвами якої були 17 червня 1788 р. біля Очакова, захоплення острова-фортеці Березані, штурм Очакова 6 грудня 1788 р.), штурмі Ізмаїла та інших успішних боях на морі з турецькою ескадрою, сприяючи визволенню рідного краю від турецького гноблення.

Ключові слова: козацька флотилія Чорноморського козацького війська; кошовий отаман С. Білий; військовий суддя А. Головатий; Очаківська кампанія; острів-фортеця Березань; штурм Ізмаїла.